

Kochanowski, Jerzy

„Der Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn,
Historischer Kontext, Entwicklung und
Herrschaft”, Margit Szöllösi-Janze,
München 1989 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 84/4, 538-539

1993

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

bezpośrednio do słowianofilstwa i Dostojewskiego. Zarzucali temu inteligentowi, iż jego jedynym celem jest szczęście większości i to szczęście materialne (a w domyśle — nie duchowe). Tymczasem ośrodkiem jego dążeń powinna być jednostka, kształtowana nie przez środowisko (to — kontra materializm historyczny) lecz przez jej wrodzoną organizację psychofizyczną.

Autorzy propagowali nie tylko irracjonalizm i religijność, lecz mistykę. Wzywali inteligencję, dotąd — jak wiemy — areligijną, demokratyczną i rewolucyjną do rewizji swych dotychczasowych poglądów i pokuty, chrześcijańskiej ascezy. Mieli jej za złe, że kieruje się przede wszystkim hasłem: "precz z samowładztwem". Zarzucali jej heroizm rewolucyjny, prowadzący do jakobinizmu, subiektywną klasowość a socjaldemokratom — dogmat klasowego interesu proletariatu, co w praktyce było — ich zdaniem — identyczne z bałwochwalczym ubóstwianiem interesów swojej partii (s. 180). Uważali, że tacy działacze dążą nie do rozwoju twórczości, lecz tylko do nowego podziału dóbr na zasadzie egalitaryzmu.

Szczególnie atakowali "wiechowcy" brak poczucia odpowiedzialności moralnej ze strony inteligentów, w domyśle — czynnych rewolucjonistów, ich nie tylko romantyzm, lecz awanturnictwo, histerię (s. 64).

Taki zestaw poglądów i ocen wyzwał reakcję, jednym z wyrazów której był zamieszczony w rozpatrywanym wydawnictwie zbiór artykułów "Inteligencja w Rosji" (ukazał się w 1910 r.). Najobszerniejszy i chyba najgruntowniejszy był w nim artykuł P. Milukowa. N. Gredeskuł bronił tradycji demokracji rosyjskiej. Tuhan-Baranowski zaś bronił możliwości i konieczności nie izolacji inteligencji w stosunku do ludu, lecz współpracy z nim w warunkach pokojowego reformowania Rosji.

W artykule M. Sławińskiego o kwestii narodowej — typowo liberalnym (wzór rozwiązania — Austro-Węgry po 1866 r.) jest sporo poloników i wyrażenie nadziei, że taka polityka doprowadzi do utrzymania jedności państwowej Rosji nawet w chwili próby (s. 418).

J. Kan.

Margit Szöllösi-Janze, *Die Pfeilkreuzlerbewegung in Ungarn, Historischer Kontext, Entwicklung und Herrschaft*, R. Oldenbourg Verlag. Studien zur Zeitgeschichte Band 35, München 1989, s. 499.

Autorka jest pracownikiem naukowym Institut für Neuere Geschichte der Ludwig-Maximilian-Universität Monachium, praca zaś jej dysertacją obronioną na Wydziale Filozoficznym tej uczelni w roku akademickim 1985/86. Rozprawa doktorska M. Szöllösi otrzymała w 1987 roku — i trzeba przyznać, że całkowicie zasłużenie — nagrodę Südosteuropa Gesellschaft. Jest to pierwsze wyczerpujące naukowe opracowanie poświęcone węgierskiemu ruchowi strzałokrzyżowców i jednocześnie jedna z ważniejszych monografii traktujących o europejskich masowych organizacjach prawicowych pierwszej połowy bieżącego stulecia.

Wykorzystanie przez autorkę oprócz współczesnej wypadkom publicystyki, pamiętników i opublikowanej po 1945 roku literatury, również materiałów pochodzących z archiwów z Bonn, Koblencji, Monachium, Wiednia, Budapesztu, Londynu pozwoliło na nie tylko ukazanie historii strzałokrzyżowców od powstania ich ruchu po przejęcie władzy, ale również rzucenie problemu na szersze tło historyczne i społeczne.

Monografia podzielona jest na cztery rozdziały. Wstępny jest sam w sobie jedną z lepszych analiz dziejów gospodarczych, społecznych i politycznych Węgier ery Horthy'ego. Rozdział drugi omawia historię ruchu Strzałokrzyżowców od 1935 roku do początku lat czterdziestych: powstanie Węgierskiej Partii Narodowo-socjalistycznej i Partii Strzałokrzyżowców, ich baza socjalna, podział terytorialny, metody działania, kontakty z armią, wewnętrzne spory, delegalizacja partii. Drugi zajmuje się latami 1940-1943/44, okresem przeobrażeń wewnętrznych, kolejnych prób reanimacji ruchu strzałokrzyżowców i w końcu jego przejściowego upadku. Rozdział ostatni poświęcony jest genezie, przebiegowi i skutkom przejęcia władzy: rozwój sytuacji na Węgrzech od "Akcji Margarethe" w marcu 1944 roku i wkroczenia Niemców, do przeprowadzonej przez nich w połowie października 1944 "Akcji Panzerfaust", zakończonej obaleniem ekipy Mikłosa Horthy i przekazaniem władzy ugrupowaniu Ferencza Szálasi, legalizacja władzy, współpraca z parlamentem i innymi partiami, instrumenty

sprawowania władzy, polityka społeczna i gospodarcza, stosunek do kwestii żydowskiej i w końcu wcale nie tak proste kontakty z III Rzeszą i starania o uznanie węgierskiej suwerenności. Należy jednak zauważyć, że autorka znacznie oszczędniej potraktowała okres po wkroczeniu wojsk radzieckich, procesy przywódców uznanych za przestępców wojennych oraz działalność emigracyjną.

J.K.

Israel Gutman, *Żydzi warszawscy 1939-1943*, Oficyna Wydawnicza "Rytm", Uniwersytet Warszawski, Warszawa 1993, s. 583.

Omawiana praca została napisana ponad 20 lat temu po hebrajsku, przetłumaczona na angielski i od kilkunastu lat funkcjonuje jako klasyczna pozycja w obiegu naukowym Izraela, Europy Zachodniej i Stanów Zjednoczonych. Tłumaczenie jej wprost z języka hebrajskiego przez Zofię Perelmutter należy w obecnych warunkach polskich do przedsięwzięć bardzo rzadkich.

Israel Gutman, który sam przeżył getto warszawskie i powstanie w 1943 r., jest profesorem historii na Uniwersytecie Hebrajskim i dyrektorem naukowym Instytutu Pamięci Yad Vashem. Jest jednym z nielicznych obecnie historyków znających języki potrzebne do badania problematyki związanej z historią Żydów w Polsce: hebrajskiego, żydowskiego i polskiego. Stąd wynika niezwykle cenna zaleta tej książki: wykorzystanie źródeł spisanych po hebrajsku i żydowsku, do których polscy historycy rzadko mają możliwość sięgać.

Getto warszawskie, największe, blisko 500-tysięczne skupisko Żydów w ogarniętej wojną Europie, posiada dość bogatą literaturę w języku polskim. Jednak, mimo wielu cennych prac monograficznych, historiografia w Polsce, poza pracą Ruty Sakowej "Ludzie z dzielnic zamkniętej", nie pokusiła się dotąd o pełną syntezę tego zagadnienia.

Na ponad 500 stronach tekstu Gutman wprowadza czytelnika w tragiczny świat getta, jego zagłady i walki. Daje obraz zarówno niemieckich działań prowadzących najpierw do izolacji Żydów w getcie, potem ich całkowitego wyniszczenia, jak i reakcji społeczeństwa żydowskiego na te działania, procesów, które w tym społeczeństwie zachodziły: od bierności i dezorientacji po narodziny postaw oporu wobec Niemców, postaw oporu, których uwiecznieniem było trwające blisko miesiąc powstanie w getcie wiosną 1943 r. Kładąc główny nacisk na organizowanie podziemia i prowadzenie walki autor mniej uwagi poświęca życiu codziennemu getta, jego ludzkemu, tragicznemu wymiarowi, nie dotykając prawie historii przeżycia kilku tysięcy Żydów po "aryjskiej" stronie.

Poszczególne etapy zagłady warszawskiego getta autor przedstawia na szerokim tle historycznym, w powiązaniu z etapami realizacji hitlerowskiego planu *Endlösung*. Te dwubiegunowe niemiecko-żydowskie relacje Gutman poszerza o trzecią stronę rzeczywistości — polską. Zapewne polemikę wśród historyków wywoła przedstawienie postaw Polaków wobec zagłady Żydów i powstania w getcie oraz kwestii pomocy.

J.Ż.

Zapiski opracowali: Jan Kancewicz (J.Kan.), Jerzy Kochanowski (J.K.), Anna Laszuk (A.L.), Henryk Samsownik (H.S.), Wacław Urban (W.U.), Jolanta Żyndul (J.Ż.).